

Agócs Nándor: „Dignitas, Auctoritas, Maiestas és Potestas” Pannoniában.

A politikai, vallási és gazdasági hatalom ismert pannoniai származású és helyi birtokosai Pannonia térségében Augustustól Iustinianus koráig.

PÉCS: PTE BTK, ÓKORTÖRT. TANSZ.;

BP.: L'HARMATTAN, 2019. 506 P.

(ÓKOR – TÖRTÉNET – ÍRÁS; 7.)

A szerző, dr. Agócs Nándor személye nem ismeretlen szűkebb hazánkban, Vas megyében. 1986-ban Székesfehérváron született, ókortörténészként, régészként végzett Pécsen és közel 1 évtizede az Eötvös Loránd Tudományegyetem Berzsenyi Dániel Pedagógusképző Központ Történelem Tanszékének kollégája, később egyetemi adjunktusa, emellett a székesfehérvári Szent István Király Múzeum tudományos gyűjteményi osztályvezetője. Kutatási területe a római társadalomtörténet, a latin felirattal és a római kőfaragás.

A jelen recenzió tárgyát képező könyv a Pécsi Tudományegyetem Interdiszciplináris Doktori Iskolájában, az Ókortörténeti Programon írt, majd 2018-ban megvédett disszertáció anyagán alapszik, és annak átdolgozásából született meg. 12 fejezetből áll, beleértve az Auctores, Rövidítések, Irodalom és Névmutató fejezeteket is.

Proszopográfiai kutatás eredményét tartja kezében a kutató, amely a római kori Pannonia társadalmával foglalkozik, mégpedig azon társadalmi rétegekkel, amelyek a helyi szintet meghaladó *potentia*–*potestas* birtokosai voltak. Ide tartoznak a pannoniai születésű császárok, az *ordo senatorius* és *ordo equester* szintén pannoniai születésű tagjai, a tartományi főpapok, a provincia coloniáinak, municipiumainak vezetői, továbbá az őslakos közösségek vezetői (*principes civitatis*). Ebből már kita-

lálhatjuk, mi is a proszopográfia: olyan retorikus forrás, amely személyek külső tulajdonságainak leírásából áll.

A fent említett személyek Pannonia provincia egykori lakói – vagyis akik itt születtek, itt éltek vagy családi kapcsolataikon keresztül szorosan kapcsolódtak Pannoniához – közül kerültek ki, ők bírtak a legnagyobb befolyással, és helyi szinten a legnagyobb *auctoritasszal* rendelkeztek. Pontosán nehéz meghatározni, a társadalom szempontból mely személyekről lehet is szó, mert nem csak a helyi vagy a tartományi elitől beszélünk, ahogyan nem is mindig a vagyoni vagy a társadalmi helyzetük döntötte el, hogy az elemzés alá vett személyek közé kerülnek-e. A szerző ennek megfelelően árnyaltan foglalkozott ezzel a kérdéssel. A bemutatott személyek, azaz a pannoniai *potentes*, kiválasztása Daniëlle Slootjes, az Amszterdami Egyetem Ókortörténeti Tanszékének professzora *Local potentes in the Roman Empire: a new approach to the concept of local elites* (2009) munkáján alapul. Két csoportra osztja a *potentes* réteget, a helyi *potentes* – *basic local potentes* és a helyi szint feletti *potentes* – *supra-local potentes* rétegekre. A *basic local potentes* csoport tagjai a tehetős, de a városi tanácsba be nem került személyek, gazdag kereskedők, libertusok és családtagjaik, továbbá a papi tisztségeket viselő személyek. A *supra-local potentes* tagjai a városi vezető tisztségviselők, a tartományi főpapok, Pannoniában született szenátorok, lovagok és családjaik. Ez a fontos különbségtétel a szerzőnél is tapintható, aki itt húzta meg a társadalmi rétegek közötti láthatatlan határvonalat. A *supra-local potentes* csoporthoz tartozó személyekhez sorolja még – érthető módon – a Pannoniában született császárokat és a helyi törzsek vezetőit is.

A szerző kiemelkedően precíz kutatást végzett: több mint 200 személyről gyűjtötte össze és elemezte az ismert és fellelhető adatokat. Az egyes társadalmi rétegek tagjait bemutató fejezeteken belül Augustus császár korától egészen Iustinianus császár uralkodásáig jól kereshetők a személyekhez kapcsolódó adatok, források és hivatkozások.

A kiindulópontokat és a célokat a Bevezetés fejezetben mutatja be. Minden fejezet rövid, a fejezet tartalmához szorosan kapcsolódó idézettel kezdődik. A társadalom vezető rétegeivel hat fejezetben foglalkozik: I. Pannoniai származású császárok, II. Pannoniai származású *senatorok*, III. Pannoniai származású lovagok, IV. Ismert tartományi főpapok, V. Pannonia városi rangú településeinek ismert vezetői, VI. *Principes civitatis*. A fejezetek felépítése az egyes személyekhez kapcsolódó forrásokon, azok elemzésén túl, ha lehetséges, kronológiai, földrajzi elhelyezést, továbbá összefoglaló elemzést is kínál a vizsgált személyről. A fejezetek végén összegzéssel zárul a téma. Ha elég adat állt rendelkezésre, összesítő táblázatok könnyítik meg a könyv használója számára a tájékozódást.

Az adatok körültekintő bemutatása természetesen mindegyik társadalmi rétegnél fontos, de az *ordo equestornál* kiemelten az. A lovagi rangúak kiemelkedő szerepet töltek be a helyi társadalom életében. Fontos papi hivatalok mellett a városok vezetésében, *magistratusaiban* befolyásos szerepük társadalmilag, politikailag és nem utolsósorban anyagilag is meghatározták a település életét.

A papi tisztségek, főpapok esetében arányaiban sok a savariai érintettség. Mindez természetesen nem a véletlen műve, mivel Savariában volt a császárok oltára és a *concilium provinciae*.

Pannonia városi rangú települései ismert vezetőinek bemutatásán túl újdonság, hogy az egyes pannoniai városokat – Andautoniától Savarián át Vindobonáig – az itt élő befolyással rendelkező személyek társadalmi érintettsége szempontjából vizsgálta. A rendelkezésre álló adatok esetlegessége miatt a szerző az összegzésben óvatosan fogalmaz a pannoniai városokkal kapcsolatban. Mindez érthető, mivel van olyan település, ahol legtöbbször egy-két felirat került elő és áll a kutatás rendelkezésére, ezzel szemben Aquincumból viszonylag sok felirat ismert. Ezek jól kutattak a főváros mai régészeti érintettsége miatt is. Természetesen mind a két esetben a jövőben előkerülő leletek egészen más interpretációt is feltételezhetnek.

A könyvben néhány elütést találhat az olvasó, de számuk elenyésző és nem zavarja a kötet használatát. Az egyes fejezetekhez tartozó végjegyzetek ugyanakkor megnehezítik a kiadvány olvasását. Mivel rendkívül fontos adatok, interpretációk szerepelnek a végjegyzetben, ezért könnyebben kezelhető lett volna a lap alján lévő lábjegyzet.

A L'Harmattan Könyvkiadótól megszokott módon a könyv szép megjelenésű, és nagy terjedelme (506 oldal!) ellenére könnyedén forgatható. A borítókép, a zágrábi múzeum egyik sírsztéléje (Arheološki muzej u Zagrabu, KS-931) a szerző másik szenvedélyére is utal, a kőtöredékek, feliratok, faragványok grafikai interpretációjára.

A Vasi Szemle olvasóinak izgalmas olvasmányt kínál a könyv, mert több olyan személy életpályája is felfedezhető benne, akik vagy Savariában születtek vagy *cur-sus honorumai* valamilyen módon ehhez a coloniához kötik őket. Megismerkedtünk kapcsolatrendszerükkel, amelyek nem csak Pannonián belül, de más provin-

ciákkal, Itáliával, legfőképpen Rómával is szerteágazók voltak.

Egy Iordanes-idézetet ajánlom az olvasóknak ezt a könyvet, amellyel a szerző az Összefoglalás című fejezetet kezdte: „Ezt, tehetségünknel fogva, mi is röviden érintettük, hogy a figyelmes olvasó e könyv elolvasásával kimerítőbben megismerje” (Iordanes: Romana 389 – Kiss Magdolna ford.)

Csapláros Andrea

Simon Zsolt: A csákánydoroszlói és a környékbeli közép Rába-vidéki várak története az oszmán korszakban, 1526–1690. Árpád-kori melléklettel.

H.N., [2020.] 332 P.

Helytörténeti munkaként indult Simon Zsolt vállalkozása, eredetileg Csákánydoroszló várainak történetét szeretne volna feldolgozni a helyi és a szélesebb közönség számára. Innét is a címben szereplő furcsaság, miszerint fő témája az egykori csákányi végvár – korban pedig a 16–17. század –, de mellékesen az Árpád-kor is szerepel a tárgyalt korszakok között. Ennek kézenfekvő oka, hogy a csákánydoroszlói határban, a Várdombon is található egy ismeretlen történetű, kis méretű Árpád-kori vár.

Mindkét csákányi vár kapcsán a kutatói vénával is rendelkező helytörténész igyekezett azokat összefüggéseikben, azaz a környék, a középső Rába-völgy váraival együtt bemutatni.

A forrásellátottságból egyértelműen adódtak a kötetben is érzékelhető arányok, mintegy kétharmad részt a főcímben szereplő török kori végvár kapcsán a korszak környékbeli hadtörténetét tárgyalja nagy

részletességgel, a csákányi végvár történetére fókuszálva.

A fennmaradó egyharmad terjedeleme a szerző részben ezen ismertetés írójával közös vasi és zalai helyszíni szemléi alapján az Árpád-kori emlékeket vizsgálja, sok másutt még szakirodalmi szinten ismeretlen helyet is megemlítve.

Mindkét korszak váraival és egyéb erődített helyeivel kapcsolatban igen gazdag, ám – sajnos – nem egyenletesen jó minőségű képanyag társul illusztrációként a szöveghez.

Meg kell jegyezzem, hogy országosan is figyelemre méltó, hogy egy helyi kutató egész régióra kiterjedő munkát tesz le az asztalra a rendelkezésére álló szakirodalomra és saját személyes terepi megfigyeléseire egyaránt támaszkodva. Munkájának helye van a vasi helytörténeti irodalom könyvespolcán és sok konkrét újdonsággal gazdagítja nemcsak Csákánydoroszló, hanem a Rába-vidék, Vas és részben Zala megye múltjáról alkotott képünket is.

Dénes József

Mazany, Donatien: Les Voyages des reliques de saint Martin.

CHOUZÉ-SUR-LOIRE: SAINT-LÉGER ÉDITIONS, 2020. 291 P.

Szent Márton kora egyik legnagyobb utazójának számított és első nem mártír szentként megadatott neki a hosszú élet mellett, hogy Európa jelentős részét beutazhatta. Pannóniából Itáliába, onnan Galliába vezetett útja és a további pályája során még számos szülőföldjétől távoli területre is eljutott. Életrajzírója, Sulpicius Severus híven dokumentálta utazásait és e szöveg, valamint a helyi hagyomány által életének

fontosabb állomásai márványba vésve, falra festve vagy bronzba öntve a mai napig fennmaradtak. Szombathely, Pávia, Poitiers, Amiens, Tours, Trier, Candes vagy Párizs mellett a hosszú életút kisebb állomásai is jól ismertek: ezrével találhatók Szent Mártonra utaló helynevek, plébániák, kutak, források vagy kövek, amelyek, ha nem is a híres savariai szent lábnyomát, de tiszteletének széles körű elterjedését mutatják. Szent Márton utazásainak sora azonban nem ért véget halálával, hiszen holtteste is egy nevezetes utazás során érkezett el Tours-ba, majd az ereklyéi is nagy utat tettek meg: hol a viking támadók elől menekítették őket, hol a szent tisztelete jeléül szállították őket távoli tájakra, 1913-ban éppen Szombathelyre. Szent Márton népszerűségét a kora középkorban jól jelezte a Tours-ba irányuló zarándokok tömege, amelyek nagysága a római és jeruzsálemi zarándoklatokhoz mérhető. Donatien Mazany új könyve a szent ereklyéi utazásainak történetét igyekszik összefoglalni.

A fiatal tours-i történész neve nem teljesen ismeretlen a helyi kutatók előtt, hiszen néhány éve az azonos témájú doktori disszertációjához gyűjtött dokumentációt a helyi könyvtárakban és levéltárakban. Nem sokkal később sikeresen megvédte doktori dolgozatát a Tours-i François Rabelais Egyetem történelem tanszékén. A témavezetője, Bruno Judic professzor szintén jól ismert a szombathelyiek előtt, hiszen a legutóbbi Szent Márton Jubileum idején többször is megfordult városunkban előadóként. A jelen kötet Donatien Mazany disszertációjának lényegesen rövidebb és a szélesebb olvasóközönség számára adaptált változatát tartalmazza. A kiadó és a szerző igényes tudományosan ismeretterjesztő stílusban kívánta megosztani a korántsem egyszerű téma legújabb kutatási produktumait és ez a törekvés

mindenképpen sikeresnek tekinthető, hiszen az eredmény egy esztétikus, könnyen olvasható és informatív könyv lett. Mielőtt a kötet belső értékeit venném számba, néhány innovatív külsőségére szeretném felhívni a figyelmet. A kötet könnyen kézbe vehető, a viszonylag nagy betűméretének köszönhető az idősebb korosztály számára is „szembarát” olvasmány. A külső vízhatlan borításának köszönhetően még az esős zarándokutakon is kiváló szellemi vademecum lehet a Szent Márton nyomdokában barangolók számára. A praktikus könyv terjedelmét a modern technológiának köszönhetően még tovább csökkentették, mivel a terjedelmes bibliográfia helyén csupán egy kétdimenziós vonalkód (QR-kód) és egy internetes link található.

A könyv tartalma sem okoz csalódást a téma iránt érdeklődő olvasóknak. A szerző az ereklyék általános bemutatásának szentelt bevezető után hat logikusan egymásra épülő fejezetben tárgyalja a gazdag kutatásokon alapuló témáját. Az első fejezet a tours-i ereklyeátvitel rövid történetét tartalmazza. Ezek közül többnek az emlékét nemcsak a történeti munkák, hanem a helyi liturgikus hagyomány is őrzi. Érdeemes megjegyeznünk, hogy a tours-i Szent Mártonhoz kapcsolódó ünnepek legtöbbször a translációkhoz kapcsolódik. A fő Márton-ünnep természetesen november 11-e, amely a neves tours-i püspök november 9-én Candes-ban bekövetkezett halála utáni legendákkal és csodálatos eseményekkel övezett – a Cher-en és a Loire-on való hajóútja után – püspöki székhelyére való megérkezésének emlékét őrzi. Egy másik jelentős tours-i Szent Márton-ünnep július 4-re esik, amely a püspökké szentelésére és az ereklyéinek 470-ben Szent Perpetuus püspök által a Szent Márton templomában való sírba tételére,

valamint I. Hugó érsek által az 1040-ben felszentelt monumentális tours-i bazilikába való átszállítására emlékeztet. Ez utóbbi eseményt megelőzően a normann támadások elől a szent ereklyéit 853-ban a burgundiai Auxerre-be menekítették. A viking martalócoktól egyébként – a helyi hagyomány szerint – a szent már 838. május 2-án csodálatos megjelenésével óvta meg a várost. Ennek emlékére ünneplik ezen a napon a „segítő Szent Márton”-t (*Subvention de saint Martin*) Tours-ban. Auxerre-ből 889. december 14-én tértek vissza a Márton-ereklyék a városba, amelyet egy másik helyi ünneppel, a „Szent Márton testének visszatérésével” (*Réversion du corps de saint Martin*) celebrálnak. Szintén decemberben – pontosabban a hónap első napján – emlékeznek meg egy másik nevezetes eseményről, a Szent Márton fejereklyéjének elvásztásáról és aranyereklyében való ünnepélyes felmutatásáról (*Translation du Chef de saint Martin*), amelyre 1332-ben Szép Fülöp király uralkodása alatt került sor. Az ezt követő jelentős transláció 1454-ben a szent maradványainak ünnepélyes arannyal ékkövekkel díszített ereklyetartó síremlékébe helyezésekor zajlott le a Francia Királyság legfontosabb egyházi és világi méltóságainak jelenlétében. Az esemény politikai visszhangja egész Európában óriási volt, így nem meglepő, hogy 3 év múlva egy 500 fős magyar követség is megfordult Tours-ban. A francia vallásháborúk idején, a hugenották 1562-ben Márton ereklyéinek jelentős részét elpusztították és csak a csodával határos módon sikerült megmenteni a fejereklyét és a kar maradványainak egy részét. A francia forradalmi időszakban – a szent sírját is maga alá temetve – a bazilika jelentős része elpusztult és csak 1860-ban sikerült Szent Márton maradványait egy pince falát áttörve megtalálni.

Az ereklyéket ünnepélyes keretek között 1874. november 1-jén szállították át a tours-i katedrálisba. Később a Victor Laloux tervei alapján felépült új Szent Márton bazilika kupoláján található Szent Mártont ábrázoló bronzszobor jobb karjában is elhelyeztek egy tours-i szentek – köztük Szent Márton – ereklyéit tartalmazó kis dobozt. A neves tours-i püspök katedrálisban őrzött ereklyéit végül 1941. november 30-én vitték át ünnepélyes menetben a bazilika kriptájában található új ereklyetartóhoz.

A Szent Márton-ereklyék útjai azonban korántsem korlátozódtak a tours-i egyházmegye területére, hanem kiterjedt nemzetközi dimenziókban zajlottak. A tárgyi ereklyék közül a leghíresebbnek kétségkívül Szent Márton köpenye *elött* számított, amelyet a frank hadsereg előtt hordoztak végig csaták előtt. A király fontos feladatai közé tartozott e köpeny őrzése, erre külön intézmény jött létre (*capella* – kápolna), ahová az ereklyét elhelyezték. A Merovinguralkodók mint hagyományt örökítették ezt a Karolingokra, Nagy Károly Aachenben Szent Márton-kápolnát alapított, amely a kultusz központja lett. A köpeny uralkodói szintű őrzésére utalhat a Capeting („Köpeny-őrző”) dinasztia neve is. Szent Mártonból tehát nemzeti szent lett, a királyi hatalom és a királyság eszményéhez kapcsolódva. Egyébként így jelent meg a magyar államalapítás idején is, Szent István király a lázadó Koppány elleni csatájában az ő támogatását kérte. A győzelem után Márton az Árpád-ház, majd a magyar királyok patronusa és ezzel Magyarország védőszentje lett. A 12. századtól alakjához a lovagi ábrázolás is hozzákapcsolódott. A középkorban – amint erről a kötet második fejezetében olvashatunk – sokkal elterjedtebbé vált a szent ruhadarabjainak küldése, mint a maradványainak osztogatása. Később, a hugenották ereklyepusztító tevékenységé-

nek hatására a kora újkor folyamán ismét találhatunk adatokat a szent csont ereklyéinek diplomáciai jellegű ajándékozására. Így kapott például a lucca-i Buonvisi kardinális, XIII. Benedek pápa és Maria Leszczyńska királynő is egy-egy ereklyét. Külön kategóriát képviselnek az ebben az időszakban a szent életéhez kötődő kultuszhelyeknek (Siccomario, Ligugé) adományozott relikviák. Donatien Mazany itt tárgyalja részletesebben a szombathelyi Márton-ereklyék kérdését. Örömmel olvashatjuk a jegyzetekben, hogy a szerző többször hivatkozik a helyi kutatók – pl. közelmúlt elhunyt Zsámbéky Monika – eredményeire. Természetesen az 1913. évi tours-i ereklyeáthozatal szintén központi helyet foglal el ebben a fejezetben, amely még egy érdekes tengerentúli ereklye-adományozásról is megemlékezik.

A kötet további részében az ereklyék csodatévő hatását bemutató forrásokról, azok szimbolikus hordozóiról, valamint az azokat elpusztítani vagy éppen meg-

hamisítani, illetve pótolni próbáló esetetetről olvashatunk. A thaumaturgia témakörébe tartozó, vagy a gyakran krimibe illő történeteket a szerző részletes dokumentációval rendelkező jegyzetapparátussal támasztja alá, amely nemcsak az ő saját kutatásaira utal, hanem további olvasásra is sarkalhatja a témában jobban elmerülni kívánó olvasót. Ebben természetesen kiválóan segít a már említett bibliográfia és a számtalan szövegközi hivatkozás is. A mű egyéni, „művés” jellegét erősíti, hogy a szerző saját rajzaival örökítette meg az általa kiválasztott műtárgyakat. Összefoglalásként megállapíthatjuk, hogy a témát a szélesebb olvasóközönség számára is kiválóan, érthető módon bemutató, élvezetesen olvasmányos kötet jelent meg e szűkebb pátriánkat is érintő témáról, amely mindenképpen megérdemelné egy kiegészített magyar fordítást is.

Tóth Ferenc